



folklor/edebiyat - folklore&literature, 2023; 29(1)-113. Sayı/Issue -Kış/Winter
DOI: 10.22559/folklor.2385

Araştırma makalesi/Research article

Georg Simmel'in Modernlik Eleştirisi Üzerinden Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar*'ını Okumak

Reading Dostoyevski's *Notes From Underground* Through
Georg Simmel's Criticism of Modernity

Berna Fildiş*
Haluk Öner**

Öz

Bu çalışma, Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar*'ını Georg Simmel'in modernlik eleştirisinin merceğinden okumaktadır. Georg Simmel, 19. yüzyılda yaşamış ve insanlar arasındaki irili ufaklı etkileşim anlarını içeren günlük akıştan yola çıkarak modern hayatın nabzını tutmuş bir sosyologdur. Ona göre, dinamik ve karmaşık bir toplumsallığa karşılık gelen modern hayata rengini veren, metropollerdeki para ekonomisidir. Ancak paranın nicel karakterinin sadece ekonomiyi değil, hayatın tümünü etkisi altına aldığı düşüncesiyle modernliği koşulsuz kucaklamamıştır. Özellikle söz konusu nicelliğin hesaplanabilirlik/ölçülebilirlik, bilimsellik ve rasyonalizm gibi unsurlar üzerinden çağrı kuşatmasına eleştirel bir tavır sergilemiştir.

Geliş tarihi (Received): 15-08-2022– Kabul tarihi (Accepted): 12-01-2023

* Doç. Dr. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. Bartın/Türkiye / Bartın University, Faculty of Literature Department of Sociology. /Türkiye. bernafiledis@bartin.edu.tr. ORCID ID 0000-0001-7412-942X

** Doç. Dr. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Türkiye / Bartın University Faculty of Literature Turkish Language and Literature Department. Bartın/ Türkiye. honer@bartin.edu.tr. ORCID ID 0000-0002-5979-180X

Bir 19. yüzyıl insanı olarak Dostoyevski de edebî üretimi aracılığıyla yaşadığı çağa mesafeli yaklaşmıştır. 1864 yılında kaleme aldığı *Yeraltından Notlar* romanını da bu bağlamda okumak gerekir. Romanın ana kahramanı yeraltı insanı, dönem Saint Petersburg’unda yaşadıklarından ve gözlemlediklerinden yola çıkarak bazen öfkeli bazen de alaycı bir tavırla roman boyunca pek çok eleştiri sıralamaktadır. Söz konusu eleştirilerin temel dayanağı ise modern çağın karşılık geldiği değişim ve bu değişimin modernleşen Rusya’ya yansımalarıdır. 19. yüzyılda farklı dönemlerde ve ülkelerde yaşamış, farklı alanlarda üretmiş olsalar da modern çağın Simmel ve Dostoyevski’de bıraktığı mekânsal ve toplumsal izlenimler arasındaki örtüşürlük, çağa dair derinlikli bir çözümlemeyi mümkün kılmıştır.

Anahtar sözcükler: *Georg Simmel, 19. yüzyıl, modernlik eleştirisi, yeraltından notlar, Rus modernleşmesi*

Abstract

This study reads Dostoyevski’s *Notes From Underground* through the lens of Georg Simmel’s critique of modernity. Simmel, the 19th century sociologist, felt the pulse of modern life based on the daily flow of large and small interactions between people. He argued that modern life, which is a dynamic and sophisticated community, is moulded by the monetary economy of metropolises. However, he did not unconditionally embrace modernity as he believed that the quantitative nature of money influenced not only economy but the entirety of life. He particularly criticized the blockading of modern age by quantification via the elements of computability/quantifiability, scientificity, and rationalism. A contemporary of Simmel’s, the 19th century writer Dostoyevsky also excluded himself from the age he lived in and made this evident in his literary output. For example, the protagonist of his *Notes From Underground* published in 1864, known as the underground man, pours out furious and sarcastic criticisms throughout the novel based on his experiences and observations of Saint Petersburg. These criticisms stem from the transformation caused by the modern age and its reflections on modernizing Russia. Although Dostoyevsky and Simmel lived in different decades of the 19th century in different countries, and wrote in different genres, their overlapping spatial and social impressions offer a profound and comparative insight into that age.

Keywords: *Georg Simmel, 19th century, criticism of modernity, notes from underground, Russian modernization*

Extended summary

Georg Simmel was an observer of the 19th century, which he called ‘early modernity’. He took modern life to be a fast-flowing and complex socialization surrounded by numerous stimuli. He therefore sees metropolises as the main venue for modern societies. He analyzes modern life in relation to money, advanced money economy, calculability/measurability, scientificity and rationalism. The most important one of these elements is money. Simmel argues that the worth of money is not limited to economic life. By emphasizing the relationships between

money and other elements, he reveals the blockages that these relationships can create. This attitude has made him one of the pioneers who mentioned the dark side of modernity. He believes that money has spread its calculation-loving nature over most of the society and filled people's days with measurement, calculation, numbers. In this way, quality-related differences and discrepancies lost their importance. The inevitable result has been that human beings attribute value to others over their activities that can be measured with money. The emotional ties have been pushed aside and rationalism has extolled material benefit. In other words, modern life offers us a picture in which the means-ends relationship has been overturned.

The aim of the present study is to read Dostoyevski's *Notes from Underground* by referring to the theoretical framework that Simmel proposed in relation to modern age. The fact that Simmel's criticisms of the elements of modern society and the blockages created by them are reflected in the novel is proof that the commonality between these two figures from different geographies extend beyond living in the 19th century. The aim of this study is therefore to also present an example of a deep and comprehensive criticism of modernity.

The qualitative study offers a content analysis of Dostoevsky's *Notes from Underground* by using Simmel's approach. However, before proceeding to this stage, the overlap between what Simmel's observations in the metropolis of Berlin and Dostoevsky's experiences in Saint Petersburg as it turned into a metropolis are described. These seem to have made it possible for them to display similar attitudes towards modern age. Therefore, before establishing a direct link between Simmel's sociological perspective and the literary text, a general framework that strengthens this link is created.

The narrator of the novel *Notes from Underground*, who happens to be an underground man in Saint Petersburg, lists his observations and criticisms towards modernizing Russia and the modern West. The content in question is interpreted in the present study through the elements of modern society listed by Simmel: money, advanced money economy, calculability/measurability, scientificity and rationalism. Composed of two parts, the novel makes many comments about Saint Petersburg. These may be summarized as hosting many different economic and cultural groups and having a dynamic structure stemming from the relationships -economic or not- among people. However, the underground man states that this dynamism does not make Saint Petersburg a metropolis that makes everyone happy. The inhabitants of the metropolis and the relationships they establish with one another are also mentioned. The underground man describes the calculations of the 19th century people to prioritize their own benefits and their perception of life in absolute formulations with anger and irony. Another increasingly popular phenomenon among the inhabitants of the metropolis is science, which is also the 'fashion of the century'. Referring to Darwin, he recommends that the thesis that man descends from apes be accepted unequivocally, and that medicine and physicians should be respected like a superstitious belief. A criticism of the importance attributed to science echoes throughout the novel by saying ironically that everything can be expressed with the precision of 'two plus two equals four'. Another fashion in the 19th century Saint Petersburg was rationalism. However, the underground man finds it dangerous to consider human beings as consisting only of a mind and to have

absolute trust in it. Reading the novel with reference to Simmel's elements of modern society shows that Dostoevsky criticized modern transformation with arguments similar to those of Simmel's. Simmel voiced his criticisms in his sociological texts on the dominance of the Berlin metropolis, while Dostoyevsky made his underground man from the Saint Petersburg metropolis express it.

Giriş

Georg Simmel ömrünün büyük kısmının geçtiği ve 'erken modernlik' olarak ifade ettiği 19. yüzyılı gözlemlemiştir. David Frisby, Simmel'in "yeni ve modern hayat dünyasını deneyimleme tarzlarını ifade ve analiz etmeye, çağdaşı sosyologlardan daha fazla yaklaştığını" (2012: 58) söyler. Böylece sosyolojik bakışımın neye yöneldiğini işaret ettiği gibi, işaret ettiği şeyi ifade etmedeki başarısının da altını çizer. Belirtilmesi gereken, Simmel'in gözlemlerindeki geçerliliğin 'geç modernlik'te de devam ettiğidir. Bu bağlamda ona göre modern hayat; sayısız uyaranla çevrelenmiş, alabildiğine hızlı akan, karmaşık bir toplumsallığa karşılık gelmektedir. Söz konusu toplumsallık ise gündelik yaşamda gelip geçici, ele avuca sığmaz ve tesadüfi anlarla cereyan etmektedir. Bu anlarda, "insanların birbirine bakması ve birbirlerini kıskanması, birbirlerine mektuplar yazması ya da birlikte yemek yemesi..." (Simmel, 2015: 220) gibi gündelik yaşamın sayısız fragmanları vardır. Simmel söz konusu fragmanlardan hareketle modern hayatın nabzını tutmuştur. Onun gözünde insanlar arasında hassas ve görünmez bağlar yaratan etkileşim anları, birer fragman olarak toplumsal bütünlüğe açılan kapılardır. Yani modernliğin kodlarını içerisinde barındırır, o kodların toplumsal işleyişine dair iç görüler sunarlar. (Frisby, 2012: 78) Dolayısıyla Simmel, mikrodan makroya bir güzergâh izleyerek modern hayatı insanlar arası etkileşime dayalı bir toplumsallıkla resmetmiştir. Resmederken de modern hayatın dinamizmini veren pek çok unsur üzerine fikir yürütmüştür. Bu unsurlardan biri, belki de en önemlisi paradır.

Simmel'e göre, "toplumsal etkileşimin en mükemmel simgesel nesnesi paradır" (Frisby, 2019: 32). Para her şeyden önce eşyayı çeşitliliği içerisinde birbirine göre ölçülür kılmakta, yani nötr (tarafsız) bir tutum sergileyerek mübadeleyi kolaylaştırmaktadır. Bu durum, paranın kendi niteliği ile gerçek nesnelerin niteliği arasında hiçbir ilişki olmadan, dolayısıyla belli bir kullanım yönünde özel bir teşvik ya da engelleme yaratmaksızın her kullanıma bütünüyle yatkın olması ile ilgilidir (Simmel, 2017: 431). Simgesel bir varlık sergilemesine karşın, sahip olduğu tüm bu özellikler ise paranın değer kazanmasını sağlar. Ancak Simmel "paranın yaşam stiline, değersel tavır almaları ve insanlar arasındaki karşılıklı ilişki formlarına da damgasını vurduğunu" (Jung, 2001: 55) ifade ederek paranın ekonomik yaşamla sınırlı olmayan bir değere sahip olduğunun altını çizer. O, içinde yaşadığı şimdi olarak erken modernliği anlamak ve açıklamak konusunda da paradan hareket eder. Jung, Simmel açısından 20. yüzyıla geçmeden önceki yılların başat konularının para problemi ve para ekonomisi olduğunu belirtir (2001: 53). Para bir anlamda modern hayatın sahip olduğu dinamizmle örtüşür, hatta bu dinamizmin kaynağıdır. Modern toplumdaki sayısız etkileşim, birbirini tanıyan ya da tanımayan insanlar arasında paranın kurduğu bağ ile gerçekleşir. Nitekim para modern toplumsal ağı ören bir örümcektir (Frisby, 2012: 117). Böylece modern öncesinin

mükemmel simgesel nesnesi para, gelişmiş para ekonomisi olarak ortaya çıkmıştır. Modern toplum, insanlar arasındaki hassas ve görünmez bağlar yaratan etkileşim anlarının daha yoğun olduğu ve iç içe geçtiği bir resim sunmaktadır. Bu bağlamda Simmel para ekonomisinin modern toplumun ekonomik boyutunu vermesinin ötesinde bir anlam içerdiğini, modern hayatı ve kültürü şekillendiren bir yatak olduğunu dile getirmeyi de ihmal etmemiştir.

Simmel'in modern hayatın bütününe para ekonomisi bağlamında yorumlaması, para ve para hareketleri ile ilgili pek çok özelliğin toplum geneline yayıldığı iddiasını kaçınılmazlaştırır. O, "paranın hesaba dayalı doğası, hayatın öğeleri arasındaki ilişkilere yeni bir kesinlik kazandırmıştır" (Simmel, 2019: 97) diyerek modern gündelik hayatın belirsizliğe yer bırakmadığının altını çizmiştir. Örneğin sağlıklı bir toplumsal akış, birbiriyle etkileşim halindeki insan yoğunluğunun doğru bir organizasyonla bir araya gelmesini âdetâ zorunlu kılmıştır. Tersine, ekonomik faaliyetler başta olmak üzere gündelik yaşamın aksadığı bir kaos anlamına gelmektedir. Bu noktada cep saatlerinin yaygınlaşmasına dikkati çekmiş ve "Berlin'deki bütün saatler ansızın farklı zamanları gösterecek olsa, bütün iktisadi hayat ve iletişim alt üst olur, bu durum bir saat bile sürse etkileri uzun süre atlatılmazdı" (Simmel, 2019: 97) demiştir. Bu ihtimalin ortadan kalkması içinse zaman tıpkı para gibi 'hesaba konu edilmiş' ve dakikliğin önem kazanmasıyla her şeyden önce ölçülebilir bir gerçeklik olarak algılanmıştır. Onun için zaman bakımından söz konusu olan ise hesaplamanın ve buna bağlı olarak ölçmenin bir yaşam biçimi haline gelmesidir.

Bu noktada üzerinde durduğu bir başka unsur; gelişmiş para ekonomisinin ihtiyaç duyduğu kesinliğin, yeşerdiği 19. yüzyılın bilimselliği ve dolayısıyla rasyonalizmi ile örtüştüğüdür. Doğanın herhangi bir gizemin ötesinde açıklanması ideali esasında bir kesinlik arayışıdır. Modernitenin söz konusu idealine ulaşmada deney ve gözleme dayalı bilim en geçerli yol, bilimsel bilgi ise en doğru içerik olarak kabul edilmiştir. O, modernitenin özü bilim ve teknolojidir (Frisby, 2019: 21) derken, tam da hâkim algıyı ifade etmiştir. Bilim, nesnel metodoloji ile kesinlik iddiasını sürdürmektedir. Simmel ayrıca bilimin benimsediği nesnellik ile paranın mübadeleye konu olacak eşyalar karşısında nötr bir tutum sergilemesi arasında da ilişki kurar. Yani para ekonomisi ile bilimsellik arasındaki 'tarafsızlık' ortaklığına, modern hayatın işleyişini mümkün kılması bağlamında dikkat çeker. Sonuçta ulaştığı ise söz konusu ortaklığın akıl ile olan bağlantısıdır. Para ekonomisi ve bilimselliği rasyonalizm ile anlamlandırarak açıklamalarını katmanlandırmıştır. Parayı daha doğru kullanmak amacı ile para ekonomisinin, dünyayı daha bilinen bir yer haline getirmek amacı ile bilimselliğin akılla olan kaçınılmaz bağlantısı, rasyonalizmi modern hayatın düşünsel arka planı haline getirmiştir. O, merkeze aldığı para ekonomisi ile rasyonalizm arasındaki ilişkiyi, "saf bir kavram olarak zekâ gerekli bir niteliğin eksikliği anlamında değil, karakteri belirleyen seçici tek yanlılıkların tamamen ayrı olarak var olduğu için tamamen karakersizdir. Parada da bariz bir karakersizlik vardır" (Simmel, 2017: 421) sözleriyle ifade eder. Böylece rasyonalizmin doğrudan nesnel bir var oluşa sahip olduğunun altını çizerek para ekonomisinin kesinlik ihtiyacı ile rasyonel tavra sahip unsurlar arasındaki etkileşime işaret eder.

Simmel'in modern hayatı anlama ve açıklama isteği, yukarıda ele alınan pek çok unsurdan ve bu unsurların aralarındaki irili ufaklı etkileşimlerden bahsettiği canlı bir resim ortaya koy-

muştur. Ancak gündelik yaşamın dinamizminden beslenerek oluşturduğu resmin karşılık geldiği modernliği bir eleştiri süzgecinden de geçirmiş, yani anlamak ve açıklamakla yetinmemiştir.

1. Georg Simmel’de modern hayat eleştirisi

Simmel, insanlar arası sayısız etkileşim anından hareketle mikrodan makroya bir güzergâh izler ve gündelik yaşamın nabzını tutarak bir parçası olduğu modernliği yorumlar. Ele aldığı ‘şimdi’; sayısız uyarının hızla akışını içerse de görünür ya da görünmez bağların karşılık geldiği toplumsal bütünü gözden kaçırmaz. Ancak -birey ve toplum arasındaki ilişkiyi mücadele üzerinden okumasından (Weinstein ve Weinstein, 2011: 42) da anlaşılacağı üzere- bağların ve bütünün varlığı, modernliği ‘ahenkten’ ibaret gördüğü anlamına gelmez. Nitekim o, modern hayatın pek çok unsuruna değer atfederken söz konusu unsurların yarattıkları tıkanıklıklara da işaret etmiştir. Bu bağlamda ömrünün büyük kısmı 19. yüzyılda geçmiş olan Simmel’i, modernliğin karanlık yüzünden bahseden ilk isimlerden saymak mümkündür. Modern toplumun ekonomisini vermesinin ötesinde, modern hayatı ve kültürü şekillendiren bir yatak olarak para ekonomisi, böyle bir kategoridedir.

Simmel; toplumsal alanı para, modern toplumu ise para ekonomisi üzerinden çözümlemiştir. Mübadeleye uygun yapısı ile toplumsal bir işleve sahip para, modernlikle birlikte toplumsal işlevini pekiştirmiş ve kendisine atfedilen simgesel değer artmıştır. Ancak bu, hareket alanının genişlediği ve karşılık geldiği gücün katlandığı gerçeğinin ötesinde bir anlam içermektedir. Ona göre, para hesaba dayalı doğasını toplumun geneline yaymış ve pek çok insanın günlerini ölçüp tartmayla, hesaplamayla, rakamsal belirlemelerle doldurmuştur (Simmel, 2019: 97). Dolayısıyla nötr (tarafsız) bir tutum sergileyebilme gücü, paranın her şeyi kendi ile ölçebildiği bir yaşam ortaya çıkarmıştır. Bu noktada altı çizilmesi gereken, değerlerin nicelikle sınırlı yapısıdır: “Para bütün nitelikleri ve tikellikleri ‘Fiyatı ne?’ sorusuna indirgemıştır” (Simmel, 2019: 95-96). Böylece tüm niteliksel farklar ve farklılıklar önemini yitirmiştir. Ancak modern hayatta para ekonomisinin yol açtığı en önemli tıkanıklık, insanın başkalarına para ile ölçülebilecek faaliyetleri üzerinden önem ve değer atfetmesidir. Simmel, insanların etraflarındaki kimseleri satıcı ya da müşteri, hizmetçi, hatta çoğu kez ilişki kurmak zorunda olduğu kişiler olarak gördüklerini dile getirir (2019: 96). Bu saptaması, insanlar arası etkileşimde duygusal bağın geri plana atıldığı ve maddi çıkarın ön plana geçtiği gerçeğinin altını çizer. Söz konusu gerçek ise insanların birbirini tıpkı eşyalar gibi ölçülebilirliğe dayalı rasyonel bir nesnellikle kavraması ve özgün değerini göz ardı edilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla insanlar arası ilişkilerde karşılıklı bir kayıtsızlık hâkim olur.

Simmel, para ekonomisinin modern hayatın işleyişinde yarattığı bu tahribatın yanı sıra ‘meta bolluğu’ üzerinde durur. Para ekonomisi ile bilim arasında yukarıda değinilen ortaklık, teknik ve teknolojik alana yapılan yatırımın da artışına neden olmuştur. Bu ortaklığa “bilim ve teknoloji çağının yaygaracı ihtişamı” demiştir (Simmel, 2012: 98). Özellikle verdiği örnek ise Berlin Ticaret Fuarı’dır. Dünyada da pek çok örneğine rastlanabilecek söz konusu fuarda, olabilecek en geniş yelpazedeki metaller bir araya getirilmiştir. Bunu, “birbirinden son derece farklı endüstriyel ürünlerin, sınırlı bir alan içerisinde, birbirine çok yakın mekânlarda sergilenmesi” (Frisby, 2019: 36) olarak betimler. Fuar mantığının öncelikli amacı elbette ki modern çağda in-

sanlığın araç üretiminde geldiği ileri noktanın ifşasıdır. Bir anlamda fuarlarda bilimselliğe bağlı olarak kaydedilen teknik ve teknolojik gelişim ideali pekiştirilir. Diğer taraftan Simmel'in dile getirdiği bir başka konu ise, sipariş usulü üretimin yerini kitle tüketiminin almış olmasıdır. Üretim araçlarının gelişimi ve üretim kapasitesindeki artış, çeşidin bol ve fiyatın daha ucuz olduğu bir tüketim alanı yaratmıştır. Ancak mevcut durum, üretilen meta ile tüketici arasında yaşanan bir kopukluk sorunu da yaratmıştır. Simmel tüketim alışkanlıklarını yeniden şekillendiren söz konusu dönüşümü, piyasada tüketicinin taleplerinin belirlemediği gayrişahsi ve ikame edilebilir bir meta bolluğu olarak çözümlenmiştir (2019: 36). Dolayısıyla teknik ve teknolojik gelişimin desteklediği 'üretim için üretim', tüketicinin etrafının sayısız uyaranla çevrilmesine neden olur. Üretimden ziyade tüketime odaklanan biri olarak onun için ortaya çıkan ise tüketicinin meta keşmekeşi ile karşı karşıya kaldığı kaotik bir modern hayattır.

Hem para hem de paranın satın aldığı meta modern öncesinin günlük yaşamın idamesi için kullanılan araçlarıdır. Modern hayatın karmaşık organizasyonu içerisinde para, her şeyin/herkesin ölçüsü ve meta da ihtiyaca odaklanmayan bir varoluş haline dönüşmüştür. Her iki aracın işlevlerinin ötesinde bir dönüşüme uğramaları Simmel'in modern hayatta amaç-araç ilişkisini gözden geçirmesine neden olmuştur. Ona göre, "yaşamın merkezci ve nihai anlamı yerine araçsallığına böylesine vurgu yapan hiçbir çağ yoktur" (Özelce, 2021: 102). Bu bağlamda insan ya da değil, farklı unsurların sayısız etkileşimine sahne olan 'şimdi' içerisinde merkezde yer alan para; kontrol ve dikte eden bir unsura dönüşmüştür. Bu, öncesindeki mübadele aracı olma durumundan oldukça farklıdır. Simmel benzer biçimde, insanların gündelik yaşam ihtiyaçlarını karşılamak motivasyonundan çok, teknik ve teknolojiye geline son noktayı gösterme amacındaki fuarlarda sergilenen ürünler üzerinde de durmuştur. Ona göre, gövde gösterisinin araçları olarak bu ürünler, işlevselliklerinin ötesinde bir estetikle sergilenirler. Yani vitrin malzemesi olarak adlandırılabilir bir nitelik kazanırlar (Frisby, 2019: 37). Dolayısıyla -varsa bile- kullanışlılıklarının ötesinde bir albeninin konusu haline gelirler. Bu ise para gibi metanın da araç işlevi ile var olmanın ötesine geçtiğini gösterir. Esasında her şeyin para ile ölçüldüğü ve insanları uyaran bombardımanı altında bırakan meta bolluğunun olduğu bir yaşam; her ikisinin araç yerine amaç haline geldiklerini imlemektedir. Nitekim bunu, "araçların tahakkümü yalnızca belli amaçları değil, amaçların tam da özünü, bütün hedeflerin birleştiği ve nihai olarak doğduğu noktayı ele geçirmiştir" (Frisby, 2012: 134) sözleriyle ifade eder. Onun gözünde modern hayat, araç-amaç ilişkisinin ters yüz edildiği bir resim sunmaktadır: Hayatın aracı hayatın efendisi olmuştur (Akpolat, 2015: 228).

Simmel, içinde yaşadığı 'şimdi' olan erken modernliği; para, gelişmiş para ekonomisi, hesaplanabilirlik/ ölçülebilirlik, bilimsellik, rasyonalizm gibi birbiri ile iç içe geçen ve birbirini besleyen -somut ya da değil- pek çok unsur üzerinden ele almıştır. Bu nedenle ortaya koyduğu resim gündelik yaşamın insana değen pek çok olumsuz ayrıntısını da içermiştir. Özellikle paranın ve metanın temel işlevlerinden sıyrılarak kendi başlarına bir amaç haline gelmiş olması, mikro düzeydeki gündelik yaşamdan yola çıkarak makro düzeydeki modern hayata dair yaptığı çarpıcı eleştirilerdendir. Onun nezdinde amaç-araç ilişkisinin ters yüz olması ise yukarıda sıralanan unsurlara yüklenen anlamdan bağımsız olmamış, bu bakış açısı modern hayatın sadece işleyişindeki değil, 'ruhundaki' tikanıklıkları da ortaya koymasını mümkün kılmıştır.

2. Rus modernleşmesi ve Rus modernleşmesine yönelik eleştiriler

Simmel'in gündelik yaşamın insanlar arası etkileşime dayanan sayısız fragmanı üzerinden öncelikle ortaya koymaya çalıştığı modern çağın unsurları, süreç içerisinde kaynağından tüm dünyaya bir model olarak aktarılmıştır. Daha 18. yüzyıldan itibaren modernleşme hareketleri aracılığıyla Avrupa ülkelerinin tarihsel akışları içerisinde gerçekleştirdikleri ekonomik, siyasi, askeri vb. değişim ve dönüşüm Avrupa dışındaki ülkelerde iktidarlar tarafından tarihsel akışa yön verip sağlanmaya çalışılmıştır. 'Batı toplumlarının üstünlüğü ve Batı-dışı toplumların geri kalmışlığı' üzerine inşa edilen modernleşme formülasyonunda amaç, modern olarak ifade edilen çağı yakalamak olmuştur. Böylece endüstrileşme, modern devlet yapısının inşası, merkezi ve profesyonel orduların kurulması gibi pek çok makro ölçekli değişim ve dönüşüm unsuru, Batı-dışı ülkelerde dolaşıma sokulmuştur. Bu durum, Batı-dışı toplumların gündelik yaşamını da modern çağın bir yansıma alanı haline getirmiş, kullanılan araç-gereçlerden insanlar arası ilişkilerde öncelenen değerlere kadar gündelik yaşam âdeta yeniden inşa olmuştur. Dolayısıyla Simmel'in modern hayat çözümlemeleri yaşadığı coğrafyayı aşan bir nitelik kazanmıştır.

Rusya, çağın gerisine düşmemek amacıyla modernleşmeye 18. yüzyıl gibi erken denebilecek bir dönemde başlamış ülkelerdendir. 1697-1699 yılları arasında sahte bir kimlik, gönüllüler ve çok sayıda genç Rus soylusu ile Avrupa'yı gezen I. Petro ise Rus modernleşmesinin mimarı kabul edilmektedir (Bushkovitch, 2012a: 99). O, Avrupa gözlemlerini modernleşme doğrultusunda merkezileştirdiği sivil ve askeri bürokrasi aracılığıyla hızlı bir biçimde uygulamaya koymuştur. Modern siyaset aygıtının ve ordunun inşasının ardından ticari işletme ve imalathane kurmak isteyen girişimcilerin desteklenmesi, deniz ticaretinin gelişmesi için düşük gümrük uygulaması, demir, bakır ve yünlü dokuma fabrikalarının açılması gibi birbirini besleyen ekonomik dönüşümler sağlanmıştır (Vernadsky, 2015: 181-183). Gittikçe güçlenen Avrupa devletleri tarafından işgal edilme kaygısından siyasi, askeri ve ekonomik boyutu ağır basan bir modernleşme hamlesiyle kurtularak Avrupa güç dengesinin kalıcı aktörlerinden biri haline gelmiştir. I. Petro'nun ardından tahta çıkan çar ve çariçelerin tutumlarına göre uygulanma tansiyonu değişse de Batılılaşma hareketleri 19. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Bürokrasi ile sınırlı olmayan yapısı, modernliğin toplumsal alana yansımaları ve bu alanda üretilmesini de kaçınılmazlaştırmıştır. Özellikle endüstrileşme çabalarına paralel olarak Rusya'da sanayici ve tüccar sınıfın güçlenmesi, gündelik yaşamın nabzının para ekonomisi ile daha fazla tutulabildiği bir resim ortaya çıkarmıştır.

Para ekonomisinin modern toplumlarda olduğu gibi insanlar arası etkileşimin önemli bir unsuru haline gelmesi, onu modernleşen toplumlarda da ekonomik boyutun ötesine taşımıştır. Bu nedenle Simmel'in para ekonomisinin modern kültürü şekillendiren bir yatak olduğu saptaması, Batı-dışı toplumlarda Batılı değerleri içeriye aktaran ilişkiler ağını örmesi bağlamında da geçerlilik kazanmıştır. Böylece para ve para hareketleri ile ilgili pek çok özelliğin toplumsal dolaşıma girmesi de kaçınılmazlaşmıştır. Rusya'da Çar I. Nikola Dönemi (1825-1855)'nde ortaya çıkan Slavofil Hareketi'ni de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. I. Petro öncesi Rusya'yı idealize eden bir grup romantik entelektüelin oluşturduğu bu hareket, Batı'nın üstünlüğünü kabul etmeyerek modernleşmeye karşı çıkmış ve ülkedeki pek çok

sorunun kaynağında Batılılaşma siyasetinin olduğunu dile getirmiştir (Bushkovitch, 2012b: 173). Kapitalizmi eleştirerek yerine Rus köy örgütlenmesini, Batı rasyonalizmini eleştirerek yerine Ortodoksluğu savunmuştur. Bu doğrultuda mantık, hesaplama ve bireycilik gibi Batı kaynaklı olduğunu söyledikleri değerlere inanç ve sosyal birlik gibi geleneksel alternatifler sundukları görülmektedir. Dile getirdikleri fikirler, ekonomik süreçlerle kültürü birbiriyle irtibatlandıran bir bakış açısına işaret etmektedir ki, hesaplamayı ve rasyonalizmi modernleşme bağlamında eş zamanlı eleştirmeleri bunun göstergesidir. Öte yandan Simmel'in her ikisini para ekonomisinin toplumun geneline yaydığı özellikler bağlamında ele aldığı unutulmamalıdır. Ancak daha da önemlisi, Slavofil Hareketi'nin modernliğin modernleşen toplumlarda da bir eleştiri konusu haline geldiğini ortaya koymasındır.

I. Petro'dan itibaren oluşan yeni atmosferin içine doğan F. M. Dostoyevski yazınsal üretimi ile Rus modernleşmesi üzerine düşünen isimlerden biridir. Özellikle I. Nikola Dönemi'nin otoriter yönetme anlayışına duyduğu tepkiyle ülkesinin geleceğini Batı'da gören Rus Batıcılığını desteklemiştir. Ancak kaleme aldığı edebî metinlerde de seslendirdiği Batılılaşmaya duyduğu inanç, Sibiryâ sürgününde değişmeye başlamıştır (Frank, 2017: 146). Dostoyevski'nin sürgün dönüşü yazın hayatında Slavofillerin argümanları ağır basmıştır. Bu çerçevede kaleme aldığı metinlerde sık sık değindiği Tanrı inancı, özelde de Ortodoksluk ve köylülük üzerinden Rus kimliğini incelemiştir (Frank, 2017: 241). Diğer taraftan Rus Batıcılarının halktan kopuk ve aktarmacı olduklarını söylemiş, ancak sorunu sadece Rusya ile sınırlı görmeyip liberalizm ve rasyonalizm üzerinden Batı'yı da eleştirmiştir. Yani hem Rusya'da hem de kaynağında modern çağı koşulsuz kucaklamamıştır. Bu bağlamda 1864 yılında kaleme aldığı *Yeraltından Notlar* dikkat çekici bir metindir. Üzerine farklı alanlardan pek çok ismin değerlendirmelerde bulunduğu bu roman ile ilgili tarihçi Carr, materyalist ahlaka karşı Ortodoks görüşünün savunusu olduğu tespitinde bulunur (2007: 116-117). *Dostoyevski: Çağının Bir Yazarı* başlıklı biyografiyi kaleme alan Frank ise, metnin Rus insanının ikilemlerini, bu ikilemlerin mutsuz sonuçlarını dramlaştıran bir yergi olduğunu aktarır (2017: 446). Zweig'in "XIX. yüzyılın ortalarındaki Rusya ne tarafa yöneleceğini bilemiyordu; Doğu'ya mı Batı'ya mı, Avrupa'ya mı Asya'ya mı yönelecekti? St. Petersburg'a, o yapma şehre, uygarlığa mı, yoksa bozkırlar içerisindeki köye mi yönelmeliydi?" (1998: 133-134) sözlerinin ardından söylediği ise, ülkedeki kararsızlıktan Dostoyevski'nin roman kahramanlarının da payını aldığıdır. Bağlamları ne olursa olsun her üç değerlendirmede dikkati çeken, *Yeraltından Notlar*'ın bir modernleşme ve modernlik eleştirisi olarak ele alınması gerektiğidir. Bu romanı Simmel'in çözümlemeleri üzerinden okumak ise -farklı dönemlerinde olmasına karşın- içinde yaşadıkları modern çağa yönelik gözlem ve -eleştirel boyut da dâhil- düşüncelerinin birbirini tamamlayan yanlarını ortaya koymak açısından ilgi çekicidir.

3. Bir modern hayat eleştirisi olarak Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* romanı

Simmel'in sosyolojik bakışı modern hayata ve modern hayatın yansıma alanı olarak gündelik deneyimlere odaklıdır. Ancak mekân da sosyolojik bir varlık olarak metinlerindeki yerini alır. Frisby'e göre Simmel toplumsal mekânın önemini açık açık vurgulayan ilk isimdir (2012: 106). Analizlerinde ağırlık verdiği kentsel mekân ise metropoldür. Çünkü metropol, özünde

modern hayatı temsil eder (Alver, 2017: 20). Nitekim tarihsel açıdan bakıldığında modernlik kentlerde üretilmiştir ve Simmel, modern hayatın sahip olduğu dinamizmi en iyi metropollerin yansıttığını düşünmektedir. Bu bağlamda metropolün “hem toplumsal ayrışmanın ve karmaşık toplumsal ağların odak noktası, hem de belirsiz kolektivitelerin ve kalabalıkların konumlandığı yer” (Frisby, 2012: 104) olduğunu söyler. Sıralanan özellikler onun nezdinde metropolü sayısız uyaranla çevrelenmiş, alabildiğine hızlı akan, karmaşık bir yapı olarak modern hayatın ana mekânı haline getirmiştir. Dolayısıyla metropol gelişmiş para ekonomisinin de merkezidir (Frisby, 2019: 27). Burada, insanlar arasındaki etkileşim anlarının pek çoğunda var olan para hareketleri yoğun bir biçimde cereyan etmektedir. Para ekonomisi ile irtibat halindeki hesaplanabilirlik/ölçülebilirlik, bilimsellik, rasyonalizm gibi unsurlar ve bu unsurlar arasındaki irili ufaklı etkileşim de Simmel’in modernlik eleştirisine metropolün ‘ev sahipliğinde’ konu olur.

Yeraltından Notlar Saint Petersburg’ta geçmektedir. I. Petro tarafından bu kentin temelle-ri 1703 yılında atılmıştır (Vernadsky, 2015: 196). Saint Petersburg Batı’dan getirtilen mimar ve mühendisler tarafından planlanıp 10 senede inşa edilmiştir. Bataklıkların ortasında kurulan kentte 35 bin bina yükselmiş ve nüfus 20 yılda 100 bine yaklaşmıştır (Yüksel, 2006: 104). Sürecin bu kadar hızlı işlemesi, I. Petro’nun yüzbinlerce Rus’u kötü koşullar içerisinde yaşamları pahasına çalışmak zorunda bırakması ile mümkün olmuştur. Kuruluş sürecindeki olumsuzluklara karşın Saint Petersburg, Batılılaşma siyasetinin ana üssü haline gelmiş ve özellikle ekonomik açıdan Rusya’nın Batı’ya, modernliğe açılan kapısı olmuştur. İnşa edilen liman, kenti iç ve dış ticaretin önemli noktalarından biri haline getirmiştir. Saint Petersburg’a ülkenin dört bir yanından kenevir, keten, deri, iç yağ, İngiltere, Hollanda, Danimarka, Fransa gibi Avrupa ülkelerinden ise ipek, içki, boya, kahve, baharat, cam gibi ürünler âdeta akmıştır (Çetin, 2017: 37). Bunların yanı sıra hammadde ihtiyacının karşılanmasıyla porselen, ipekli dokuma ve barut fabrikalarının açılması kente endüstriyel bir kimlik kazandırmıştır. Ekonomik hareketliliğe bağlı olarak nüfusun hızla artması ise Saint Petersburg’un ihtiyaçlarını karşılamak için farklı bölgelerden fırıncı, balıkçı, ayakkabıcı, terzi ve kasap gibi meslek gruplarının -I. Petro’nun emriyle- kente getirilmesini sağlamıştır (Çetin, 2017: 38). Böylece ticaret amaçlı geçici konaklayanlar da dâhil Saint Petersburg; tüccarların, sanayicilerin, işçilerin, esnafın bir arada yaşadığı ve para ekonomisine dayalı etkileşimin yoğunlaştığı bir metropole dönüşmüştür.

Bu bağlamda romanın ismi bilinmeyen ve aynı zamanda anlatıcısı olan yeraltı insanı, Petersburg’un sahip olduğu ekonomik ve toplumsal dinamizmi ortaya koyan pek çok gözlemi aktarmaktadır. Nevski Bulvarı’nda kontes, prens ve edebiyatçı gibi hep kalburüstü insanların gezdiğinden bahsetmesi (Dostoyevski, 2020: 9), kentteki üst sınıfın varlığını göstermekte, diğer taraftan Meşcanskaya ile Sadovaya’da gördükleri ise bundan oldukça farklı bir tablo ortaya koymaktadır. Çünkü anılan bölgelerde bulvarda gezerek hoş vakit geçirenlerin yerini, akşam karanlığında işyerlerinden çıkarak evlerine dağılan ve yüzleri -belli ki maddi konulardan dolayı- kaygı dolu işçi ve esnaf almıştır (Dostoyevski, 2020: 152). Saint Petersburg pek çok açıdan birbirinden farklı, kalabalık bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Dolayısıyla bu nüfusun bir-biriyle kurduğu etkileşim de farklı katmanlar içerebilmektedir. Örneğin yeraltı insanının Liza adındaki genç kadına “Sennaya batakhanelerinde tükettim ömrümü... Ne olur, ey iyi insanlar, ben dünyama doyamadım!..” (Dostoyevski, 2020: 146) pişmanlığını yaşamamasını öğütlerken,

kadınların paraya konu olduğu bir başka Saint Petersburg gerçeğinin altı çizilmektedir. İsimsiz kahramanın sunduğu üç gözlemin ortaya koyduğu ise karmaşık insan etkileşimlerini ve sosyal ilişkileri bünyesinde yoğun olarak barındıran bir metropol gerçeğidir.

Saint Petersburg metropolüyle ilgili yeraltı insanının altını çizdiği bir başka nokta, kentin toplumsal hafızada edindiği yerle ilgilidir. O, “yeryüzünün en soyut, en işini bilen kenti olan Petersburg” (Dostoyevski, 2020: 44) demektedir ve hem kentin travmatik kuruluş sürecine atıfta bulunmakta hem de modern çağın gelişmiş para ekonomisinin merkezlerinden biri olarak ürettiği pragmatizmi ima etmektedir. Bu ise yeraltı insanı için Saint Petersburg’u hesaplanabilirlik/ölçülebilirlik, bilimsellik, rasyonalizm gibi unsurlar üzerinden bir modernlik ve modernleşme eleştirisinin mekânı haline getirmektedir.

İki bölümden oluşan romanın özellikle ilk kısmına bakıldığında, yeraltı insanının hesaplanabilirlik/ölçülebilirlik ile ilgili pek çok söz sarf ettiği görülmektedir. Bunlardan birinde, insanların çıkarları listesinin sadece ekonomik formüllerle ve istatistik hesaplamalarla ortaya konduğundan bahsedilmekte ve bu nedenle de listenin hep eksik kaldığı belirtilmektedir (Dostoyevski, 2020: 58). Dolayısıyla hesap yapmanın önem kazandığı bir işleyişe dikkat çekilmekte ve bu işleyiş de yetersizliği dile getirilmektedir. Ancak isimsiz kahraman açısından bu işleyiş yetersizliğinden dolayı değil, yapısı nedeniyle eleştiriyi hak etmektedir. “İçinde her şeyin büyük bir kesinlikle hesaplanıp belirtildiği bu yayınlar sonunda yeryüzünde ne bir yanlış davranış, ne de içi boş bir sertüven kalacaktır... Sırçadan bir köşk kurulacaktır” (Dostoyevski, 2020: 61) sözleri modern hayatın gündelik akıştaki aksaklıkları ve belirsizliği sevmeyen yapısını alaycı bir dille eleştirmektedir. Sonuç itibarıyla insanın çıkarlarını belirlemeye ve davranışlarını şekillendirmeye çalışan formüllere dayalı bir işleyiş söz konusudur. Yeraltı insanı bu işleyişin formülünü ‘iki kere iki dört’ olarak ifade etmektedir. Oysaki ona göre, her şeyin böyle bir kesinlikle açıklanması insan iradesini de sıfırlayan, bu nedenle de şerh düşülmesi gereken bir kabuldür. Bu nedenle “iki kere iki dört ise yaşam değildir... ancak ölümün başlangıcıdır” (Dostoyevski, 2020: 70). Romanın pek çok yerinde tekrarlanan bu formül ile yeraltı insanı, modern çağın ürettiği ‘her şey hesaplanabilir/ölçülebilir’ bakışına sloganist bir itiraz yükseltmektedir.

Romanda, 19. yüzyılın ‘modası’ olduğu söylenen ve popüleritesi Saint Petersburg’a kadar uzanan bilime de dikkat çekilmektedir. İsimsiz kahraman henüz ilk sayfada, “sözün gelişi, sana maymundan geldiğimizi kanıtlamışlarsa, bu gerçeği yüzünü buruşturmadan kabul edeceksin... Erdem, sorumluluk, safsata, boş inanç denen şeylerin hep bu sonuca göre çözümlendiği kanıtlanırsa yine olduğu gibi kabul edeceksin” (Dostoyevski, 2020: 50) demektedir. Bu sözler dönemin popüler ideolojisi Darwinizme, dolayısıyla bilime sonsuz bir teslimiyeti salık veriyor görünse de ironik bir bakışın özetidir. Çünkü “tıbba, hekimlere saygı duymakla birlikte, şimdiye dek tedavi olmadığım gibi, bundan sonra da böyle bir şey düşünmüyorum. Üstelik boş inançları olan bir insanım, hem de tıbba saygı duyacak kadar” (Dostoyevski, 2020: 41) sözleri, modern tıbbi boş inanç ilan ederken, genel olarak bilimin kendini tartışmasız kılan, yani tabulaştıran tavrına keskin bir eleştiridir.

Yeraltı insanının modernleşme süreci üzerinden 19. yüzyılın Saint Petersburg’unda gözlemlendiği bir başka ‘modern olumsuzluk’ ise aklın merkeziliği, yani rasyonalizme verilen önemdir. O, bilincin her türlü hastalığı olduğunu savunarak (Dostoyevski, 2020: 45) akla duyulan sonsuz güvenci sahiplenmez. Kaynağı Aydınlanma Dönemi olan bu güvenç,

insanın kendi aklını kullanma cesaretini göstermesi gerekliliğinin altını çizmektedir (Kant, 2000: 17). Ancak isimsiz kahraman, aklını kendisine rehber edinen insanın yaşayacağı zihni aydınlanma ile çıkarını sadece iyilikte bulacağı (Dostoyevski, 2020: 57-58) inancını gerçekçi bulmamaktadır. Çünkü temelde insanın rasyonel bir varlık olduğunu düşünmemektedir. Ona göre, “insanoğlu -her zaman, her yerde, kim olursa olsun- mantığının ve çıkarlarının buyurduğu gibi değil de gönlünün çektiği gibi davranmıştır” (Dostoyevski, 2020: 62). Bu düşünce, akla verdiği değerle Aydınlanma'nın insanı konumlandığı yeri tepetaklak eden bir yaklaşımdır. Ancak bilincin her türlüşünü reddeden bir kahraman açısından şaşırtıcı değildir. Nitekim yeraltı insanı modern çağın rasyonel kabullerine genel olarak mesafelidir ve söz konusu mesafe hesaplanabilirlik/ölçülebilirlik ile bilimi de kapsamaktadır.

Bu noktada, Simmel'in sıralanan her bir unsuru para ve para hareketlerinin sahip olduğu özelliklerin toplum geneline yayılması bağlamında açıkladığını da unutmamak gerekir. Yeraltı insanı dönem Saint Petersburg'unda yukarıda sıralanan modern unsurların varlığına olduğu gibi, niceliğin insan ilişkilerinde temel ölçü haline gelmesine de dikkat çekmektedir. Örneğin Rus romantiklerinin lojman, emeklilik hakkı, madalya gibi yaşam konforlarını arttıracak günlük çıkarlara odaklandıklarını söyler (Dostoyevski, 2020: 84-85) Oysa romantizm idealleri yücelterek değerleri önceleyen bir fikir akımıdır. Yaşanan erozyon onun gözünde Rus romantikleri ile de sınırlı değildir. Çıkarların öncelenmesi, toplum genelinde yaygın bir özellik haline gelmiştir. Niceliğin insan ilişkilerinde temel ölçü haline geldiğinin bir başka göstergesi ise elde edilen başarı ve sahip olunan servete göre değer görmektir. Gerçekleştirdiği bir ev ziyareti sonrası okul arkadaşları hakkında, “Bana sinek kadar değer vermedikleri belli oluyordu... Küçük görülme meslekteki başarısızlığımın, kendimi salıvermemin, kılıksızlığımın vb. sebep olduğunu anlamıyor değilim” (Dostoyevski, 2020: 100) demektedir. O, küçük bir memuriyetle yetinip kariyer basamaklarını başarıyla tırmanamamış ve aldığı maaşla sınırlı imkânlarla sahip olmuştur. Bu nedenle beklediği saygıyı görmemesini, paranın belirleyiciliğinde bir başarı hikâyesini gerçekleştirememiş olması ile açıklar.

Kişisel çıkarın ve paraya odaklı başarının önemli hale geldiği 19. yüzyıl Saint Petersburg'unda isimsiz kahramanın üzerinde durduğu bir başka nokta ise âdeta diğerlerinin doğal sonucu gibidir: İnsanların birbirlerine verdikleri değer, dış görünüşle belirlenir hale gelmiştir. Nitekim yeraltı insanı bu konudaki güvensizliğini pek çok kez dile getirmiştir. Ama en çarpıcı olanı aşağıdaki tiraddır:

Gelip geçenlerin ayakları arasında, utanıp sıkılmadan, fıldır fıldır dolaşır; adım başına ya bir generale ya da bir süvari veya hassa subayına ya da bir hanımefendiye yol verirdim. Kılığımın rezilliğini, fırt fırt dönen gövdecüğimin bayağılığını düşündükçe sırtıma ter basar, yüreğime sancılar girerdi. Herkesten daha zeki, daha kültürlü, daha soylu olmakla birlikte, başkalarının yanında ezilip büzülen, horlanan, hakkını arayamayan, zararlı, iğrenç bir sinekten başka bir şey olmadığımı anlardım açıkçası. (Dostoyevski, 2020: 91)

Bu sözler giyim kuşamın insanların birbirlerine hissettikleri kadar, kendilerine karşı hissettiklerini de şekillendirdiğini anlatmaktadır. Dikkati çeken, dış görünüşün parasal imkânlarla olan bağı ve söz konusu bağ ile ihtiyaca odaklı meta üretiminden uzaklaşıp bir başka toplumsal temsiliyete dönüşmesidir. Bu ise meta bolluğu ortamında ‘dış görünüş ile özdeş bir toplumsal statü’ anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yeraltı insanı açısından giyim kuşam, insan-

ların değerinin parasal imkânları ile belirlendiğinin önemli bir göstergesidir. Kendi çıkarları peşinde koşan, başkalarına elde ettikleri kazanç kadar saygı duyan ve dış görünüşlerine göre değer veren insanları içeren resmin bütünü ise, insanlararası ilişkileri nicel bağlardan ibaret bir Saint Petersburg gerçeğini ortaya koymaktadır. Para ekonomisini bünyesinde hızlıca inşa eden kentte, para ve para hareketlerinin sahip olduğu nicel özelliklerin topluma da aynı hızda yansdığı, yeraltı insanının hesaplanabilirlik/ölçülebilirlik, bilimsellik, rasyonalizm gibi unsurlar ve insanlararası ilişkiler üzerinden yaptığı eleştirilerden anlaşılmaktadır.

Sonuç

Simmel ve Dostoyevski yaşadıkları zamanı anlama ve açıklama çabasında olmuşlar, içlerindeki 'çağ içgüdü'sü' ile de bunu başarmışlardır. Simmel 19. yüzyılın ikinci yarısında ve Prusya İmparatorluğu'nda, Dostoyevski ise 19. yüzyılın ilk yarısında ve Rus Çarlığı'nda yaşamını sürdürmüş, ancak içinde buldukları zamanın ruhu dönemsel ve mekânsal farklılıklarını önemsizleştirmiştir. Bu noktada üzerinde durulması gereken, sahip olduğu değişim ivmesi ile 19. yüzyılın modernliğin yükselişine sahne olduğudur: Batı'da sanayi devrimine dayalı kapitalist düzen yeni bir toplumsallıkla inşa olunurken Batı-dışında Batı'daki mevcudun bir model olarak alınıp uygulanması çabası yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla 19. yüzyıl Simmel'in sosyolojik ve Dostoyevski'nin edebî metinlerinde, modern çağı imlemektedir. İçerisinde konumlanan ya da konumlanmayı isteyen her toplum için modern çağ, üretim süreçlerine bağlı olarak hacmi ve hızı artan, toplumsal alanı bütünüyle yeniden şekillendiren parasal ilişkiler anlamına gelmiştir. Bu ise hem modern hem de modernleşen toplumlar için değişim kadar, değişim biçimini de ortaklaştırmıştır. Söz konusu ortaklık, Simmel ve Dostoyevski'nin yaşadıkları çağa dair benzer bir eleştirel tavırda buluşmalarını kolaylaştırmıştır.

Simmel modern çağın izini, günlük yaşamın dinamizminde sürer. Mikrodan makroya giden bu güzergâhta paranın günlük yaşamdaki yansımalarını rehber edinir. Nitekim para ekonomisinin toplumsal alanı baştan sona kendisine benzeten bir güce sahip olduğunu düşündür. Bu nedenle onun için modern hayat, hesaplama ve ölçmeye dayalı kesinliklerin gölgesi altında şekillenmekte ve bilimsellikte objektivizm, insanlar arası ilişkilerde ise çıkara dayalı bir rasyonalizm olarak akmaktadır. Dolayısıyla ona göre modernlik, değer atfettiği pek çok unsurun yarattığı tikanıklıklar anlamına da gelmektedir. Batı'da ve modernleşen toplumlarda ortaya çıkan ahenkten uzak olan bu resmi, söz konusu tikanıklıkların yansıması olarak düşünmek mümkündür. O, bu resmi Berlin metropolünün kuşatıcılığındaki sosyolojik metinlerinde dilendirmiş, Dostoyevski ise yarattığı Saint Petersburg metropolünde yaşayan yeraltı insanına söyletmiştir. Ancak, her ikisi de araçların amaç haline geldiği bir modern hayatı eleştirmiştir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci yazar %50, ikinci yazar %50

Contribution Rates of Authors to the Article: First author %50, second author %50

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Akpolat, Y. (2015). *Tinin sosyolojisi: Simmel sosyolojisinin inşası*. Doğu.
- Alver, K. (2017). Kent imgesi. *Kent sosyolojisi* (K. Alver, Ed.) Çizgi.
- Bushkovitch, P. (2012a). *Büyük Petro* (B. Akkıyal, Çev.) İletişim.
- Bushkovitch, P. (2012b). *Rusya'nın kısa tarihi* (M. Doğan, Çev.) Boğaziçi Üniversitesi.
- Carr, E. H. (2007). *Dostoyevski* (A. Gerçekler, Çev.) İletişim.
- Dostoyevski, F. M. (2020). *Yeraltından notlar* (M. Özgül, Çev.) İletişim.
- Çetin, R. M. (2017). *N. V. Gogol'un Petersburg öyküleri'nde Petersburg imgesi* [Yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Frank, J. (2017). *Dostoyevski: Çağının bir yazarı* (Ü. İnce, Çev.) Everest.
- Frisby, D. (2012). *Modernlik fragmanları: Simmel, Kracauer ve Benjamin'in eserlerinde modernlik teorileri* (A. Terzi, Çev.) Metis.
- Frisby, D. (2019). Georg Simmel: İlk modernite sosyologu. *Modern kültürde çatışma* (E. Gen, Çev.) İletişim.
- Jung, W. (2001). *Georg Simmel: Yaşamı, sosyolojisi, felsefesi* (D. Özlem, Çev.) Anahtar Kitaplar.
- Kant, I. (2000). Aydınlanma nedir? sorusuna yanıt (N. Bozkurt, Çev.) *Toplumbilim Aydınlanma özel sayısı*, 11, 17-21.
- Özelce, G. (2021). *Simmel'in gözüyle modernitenin sosyolojisi*. Urzeni.
- Simmel, G. (2015). Duyuların sosyolojisi. *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.) Metis.
- Simmel, G. (2017). *Paranın felsefesi* (Y. Alogan ve Ö. D. Aydın, Çev.) İthaki.
- Simmel, G. (2019). Metropol ve tinsel hayat. *Modern kültürde çatışma* (N. Kalaycı, Çev.) İletişim.
- Weinstein, D. ve Weinstein, M. A. (2011). Çatışmanın boyutları: Georg Simmel ve modern yaşam. *Georg Simmel: Sosyolog, sanatçı, düşünür* (J. Ö. Dirlikyapan, Ed.) Doğu Batı.
- Vernadsky, G. (2015). *Rusya tarihi* (D. Mızrak ve E. Ç. Mızrak, Çev.) Selenge.
- Yiğit Yüksel, D. (2006). *Rus modernleşmesi ve Türkiye (1682-1905)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Zweig, S. (1998). *Üç büyük usta: Balzac, Dickens, Dostoyevski* (A. Yörükkan, Çev.) Türkiye İş Bankası.



Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).